HRVATSKI IDENTITET U OZRAČJU RANOGA NOVOVJEKOVLJA

MIROSLAV BERTOŠA

1. Kao izlagatelj[1] kompleksne teme o hrvatskome ranonovovjekovnom identitetu – usto i vremenski ograničen u nastupu – našao sam se pred dilemom kako uskladiti usporedno iznošenje općepoznatih povijesnih činjenica s metodološkim postavkama i inovacijskim tezama o novom i u našoj historiografiji dosad slabo istraženom tematskom području. U takvim se okvirima problem identiteta može samo skicirati, povezati s nekoliko nesustavnih teza i činjeničnih potkrjepa. Ovo izlaganje i nije drugo doli kroki razmrvljenih teza, teoretskih definicija, usputnih primjera...

2. U dosadašnjoj hrvatskoj historiografiji pojam *identiteta* nije znanstveno osvijetljen. Proučavanje njegova dugoga povijesnoga trajanja, njegovih preobrazba i opstojnosti u novim i promijenjenim oblicima, kao i utjecaja na "mentalne" ustroje hrvatskog *etnosa* u ranome novovjekovlju možda započinje tek stavljanjem na dnevni red Prvoga kongresa hrvatskih povjesničara. Iako ću iznijeti niz povijesnih činjenica, pa i kompilacijskih teoretskih postavki, ovo je izlaganje više osebujno domišljanje hrvatskog *identiteta* u ranome novovjekovlju negoli sustavno izlaganje koje bi se trebalo temeljiti na dosadašnjim rezultatima hrvatskih povjesničara.

3. Suprotno etimološkome značenju riječi, *identitet* neke skupine, etnosa ili naroda u povijesnome smislu ne predstavlja *istovjetnost*, kao što ni pojam *identifikacije* koji ga prati ne znači potpuno poistovjećivanje.[2] Hrvatski identitet od ranoga srednjovjekovlja do danas ostao je osebujan zbroj "razmrvljenih" identiteta pojedinih dijelova hrvatskog etničkog prostora koji su se u tim prijelomnim stoljećima uobličavali pod utjecajima golemih promjena na Mediteranu, srednjoj i jugoistočnoj Europi.

4. Retrospektivno promatrano, u povijesnim vrelima možemo naslutiti, katkad i fragmentarno dokumentirati obrise slike stvarnosti, no tu stvarnost možemo samo tumačiti nikako ne i oživjeti u današnjemu dobu.

---

1) Tekst pročitan na plenarnoj sjednici Kongresa na ovome se mjestu donosi proširen ulomcima koji su zbog kratkoće vremena tada preskočeni, ali i neznatno dopunjen novim podacima. Držao sam neizbježnim priopćenje popratiti bilješkama. One ovdje ne predstavljaju *znanstvenu aparaturu* već puku, no neizbježnu, obavijest o provenijenciji teza kojima sam se služio.

2) Usp. Emil Heršak, *Leksikon migracijskog nazivlja*, Zagreb 1998., 79-80; Jordan Jelić, *Identitet* (znanstvena studija), Zagreb 1999., 5 i passim.

5. Izdvojen kao problem koji pogađa naše današnje etnokulturno, no u prvome redu političko biće, identitet imperativno zahtijeva svoje povijesno tumačenje, svoje mjesto u prošlosti hrvatskog naroda. Hrvatski su povjesničari počeli otkrivati fenomene identiteta, ali i svojih etnokulturnih i nacionalnih integracija i dezintegracija. No, na metodološkom, a i sadržajnome planu pojavile su se neke poteškoće. Povjesničari tradicionalnog i tradicionalističkog usmjerenja nisu posebno proučavali identitet. Nedostaju znanstvene predradnje, pa se povjesničar mora osloniti i na rezultate sociologa i kulturnih antropologa koji su na tom planu već postigli važne rezultate. Usputno spominjem tek tiskanu studiju o identitetima Jordana Jelića, zapravo znanstveni esej s puno korisnih teza i uputa. Držim točnom njegovu tvrdnju da je u nas pojam *identiteta* više tema domišljanja negoli predmet znanstvena proučavanja.[3]

Suštinu *identiteta* čini spoznaja da je neka društvena skupina ili narod u mnogo čemu *različit* od druge skupine ili naroda. "Identitet, po sebi, znači biti različit od drugih", ustvrdit će Jelić. No, autor upozorava da i kultura i identitet neprestano tragaju za *novim*, u srednjoistočnoj Europi za *europskim identitetom*.[4] Polazni temelj nastanka i razvitka *identiteta* neprijeporno je proces sociokulturne integracije. Jelićeva iskustva vrlo su široka i obuhvaćaju ne samo Srednju i Istočnu Europu nego i zemlje Latinske Amerike.

Kulturni identitet predstavlja, dakle, zbroj raznih oblika ophođenja koji dopušta nekoj grupi da se međusobno prepoznaje u osobnoj izvornosti, ali i koji drugi prepoznaju kao njima različit. On daje skupini osobiti smisao pripadnosti, ali i spoznaju o vlastitoj opstojnosti u vremenu, vlastitoga kontinuiteta, unatoč evolucijama i mijenama. Kulturni identitet pruža idealnu sliku o nekoj skupini i stvara u njoj osjećaj povezanosti s poviješću koju je proživjela i kolektivnu sudbinu koju doživljava.[5] Carrier navodi misao Jeana Piageta koja pokazuje koliko se svijest o individualnosti neke skupine duboko prožima s postojanjem skupine "različitih": "Onaj tko nije nikad razumio ideju mogućega pluralizma i nema nikakve svijesti o osobnoj individualnosti."[6]

6. Da bi se obuhvatio pojam kulturnog identiteta u njegovoj kompleksnoj, dinamičnoj i promjenljivoj stvarnosti valja načiniti razliku između tri glavne sastavnice: u prvome redu sliku o sebi koju je prihvatila grupa; zatim modele i ustroje koji podržavaju tipičan način življenja; konačno, kolektivne težnje koje vode pojedine skupine u njihovim projektima o budućnosti. Te se tri stvarnosti mogu definirati i kao samoprihvaćanje, institucionalizirano ophođenje i kolektivni imaginarij, a ako izostane samo jedna od njih dolazi do krize identiteta. Identitet počinje proživljavati krizu i onda kada skupina izgubi mogućnost da sama određuje svoju budućnost, ali i ako je ugrožena njezina sposobost za opstoji kao posebnost. Kada se društvene skupine iznenada nađu u doticaju s kulturnim ambijentom koji im je nepoznat, nerazumljiv i prijeteći nastupa stanje duboke dezorijentacije, tzv. *kulturni choc*, ustvrdit će Carrier.[7] Važno je pri tom naglasiti da kulturni identitet nije sinonim za nacionalni identitet.[8] I Carrierova tvrdnja potvrđuje zaključak da se u ranome novovjekovlju može govoriti o *kulturnom*, a ne *nacionalnom* identitetu.

---

3) Jelić, n. dj., 5.

4) Isto, 48.

5) Hervé Carrier S. J. [Societas Iesu], *Dizionario della cultura per l'analisi culturale e l'inculturazione,* Città del Vaticano 1997., 222.

6) Prema Carrieru, n. dj., 223.

7) Isto, 81.

8) Isto, 224.

Isto je tako pogrešno zamišljati identitet kao stalni dio stvarnosti, kao konstantnu odrednicu društvenog ustroja nekog etnosa. U ranome je srednjovjekovlju hrvatski identitet na širokom hrvatskom etničkom prostoru proživljavao mnogobrojne nasrtaje drugih etnosa praćene zatorničkim nastojanjima, ali i preobrazbama i prilagodbama pomoću kojih je uspijevao očuvati opstojnost. Taj se proces odigravao i za mnogobrojnih migracija hrvatskog etničkog elementa.[9] Hrvatski se identitet branio, izgrađivao i održavao u neprestanoj evoluciji. Pri tom je uspijevao obraniti svoju opstojnost, no pod cijenu osebujne akulturacije i asimilacije, procesima čiju je konstantnu nazočnost kulturna antropologija već odavno zabilježila. U širokoj skali evolucijskih varijacija identiteta valja upozoriti na dva temeljna procesa koji obilježavaju i hrvatsko rano novovjekovlje:

- neke skupine hrvatskog etnosa neizbježno su morale platiti dug mehanizmima asmilacije, napose rubnim područjima gdje su se našle u doticaju s dominantnim političkim, gospodarskim, jezičnim i *mentalnim* utjecajima drugih državnih cjelina i etnosa; u tim jakim talioničnim lončićima nerijetko se gubio i hrvatski identitet:
- neki su se, pak, dijelova drugih etnosa utopili u hrvatskom etnokulturnome biću, utjelovili u njegov etnos. Mnogi su – jednako Hrvati u drugim etnosima kao i pripadnici drugih etnosa u hrvatskome biću - svoju opstojnost produžili do danas, sve do potpune asimilacije.

Iskustva povjesničara, proučavatelja takve vrste arhivskih vrela koja omogućuju promatranje neistovjetnih i različitih društvenih skupina u međusobnim doticajima, katkada su bliska razmatranju *fenomenologije identiteta* u kulturnog antropologa koji toj pojavi pristupa na nekoliko razina: individualno-psihološkoj, antropološkoj, kao proces uključivanja pojedinca u svijet u kojemu živi, kao niz *identiteta* koji potječu iz društvenih i kulturnih datosti, ali i onih koji nastaju kao posljedica političke i domovinske pripadnosti.[10]

7. Povjesničari-antropolozi došli su do zaključka da ideniteti nastaju i mijenjaju se jednako u zatvorenim skupinama kao i u onima širokoga kulturno-civilizacijskog ozračja. Svako povijesno razdoblje svojim zbivanjima, napose odnosima s drugim etnopolitičkim i etnokulturnim *entitetima*, stvara i mijenja svijest o sebi, tj. o svojem *identitetu*. Kategorija *identiteta* javlja se samo u procesu suočavanja s "drugim" i "različitim". *Identiteti* nastaju samo onda kada se dvije različite skupine nađu jedna uz drugu, kada je "različitost" među njima i za ostale uočljiva[11] i kada jedna drugoj priznaju "različitost".[12] Držim važnim upozoriti na te teze talijanskoga kulturnog antropologa Carla Tullia-Altana, neprijeporno uporabive i pri konstruiranju *modela* za hrvatski slučaj.

---

9) Carrier upozorava na činjenicu da u takvim povijesnim trenucima dolazi do pojave *kulturne alijenacije;* no ona često djeluje poticajno na brzo ponovno definiranje kulturnog identiteta ugrožena naglim promjenama (isto, 22).

10) Isto, 18.

11) No, *motritelj sa strane* može različitosti doživljavati na osebujan način, povodeći se samo za nekim osobitostima *etnosa* ili nacije. Karakterističan je primjer mađarskog profesora međunarodnoga prava i društvenih znanosti, znanstvenika i političara Istvána Bibóa, autora knjige *Njemačka histerija, francuski strah i talijanska nesigurnost: Psihologija triju naciya od Napoleona do Hitlera,* napisane 1943.-1944., u godinama koje su potresale Europu. Dobar poznavatelj povijesnih činjenica, mađarski je znanstvenik na osebujan način, iz svojega gledišta, esejistički osvijetlio ne samo stoljeće i pol europske povijesti, već je pokušao slikovito uopćiti neke odrednice *identiteta* naroda triju antagonističkih (u talijanskom i njemačkom slučaju, barem za neko razdoblje, i protagonističkih) država. Djelo je nedavno prevedeno u ediciji *Intersezioni* talijanskoga nakladnika *Il Mulino.* Usp. István Bibó, *Isteria tedesca, paura francese, insicurezza italiana: Psicologia di tre nazioni da Napoleone a Hitler,* Bologna 1997.

12) Carlo Tullio-Altan, *Gli italiani in Europa: Profilo storico comparato delle identitŕ nazionali europee,* Bologna 1999., 141.

Kada *povijesna memorija*, po Tulliu-Altanu dostigne stupanj vrijednosnoga simbola pretvara se u *epos*, to jest u odnos između onoga čega se neki narod *hoće* sjećati i onoga što *nastoji* zaboraviti. Tullio-Altan razlikuje dvije sastavnice *eposa*: jednu čini simbolično uobličena no *stvarno doživljena* i zato vjerodostojna povijesna slika, dok drugu predstavlja *iskonstruirani imaginarij*, političko-ideološki nacrt s ciljem da se vlastiti narod prikaže plemenitijim i važnijim od drugih.[13] Potonja će sastavnica u XIX. stoljeću postati dominantnom na europskoj političkoj sceni. Tada, prema uspjeloj kovanici Erica J. Hobsbawma, nacije koje se učvršćuju i one koje se bude počinju "*izmišljati tradiciju*".[14]

Osebujno "*izmišljanje tradicije*", odnosno političko-ideološko i kulturno-antropološko konstruiranje prošlosti, u hrvatskim se prostorima nazire se već od XVI. stoljeća (primjerice u djelima Vinka Pribojevića, Mavra Orbinija, Pavla Rittera Vitezovića, Filipa Grabovca, Andrije Kačića Miošića ...). Neprijeporno je "*izmišljanje tradicije*" moglo nastati u ozračju u kojemu je već postojala povijesna memorija i tekao proces stvaranja identiteta[15], ali je isto tako neprijepoprno da je ona, putem spomenutih djela, već u ranome novovjekovlju utjecala i na hrvatski identitet. Grabovac, a posebice Kačić snažno utječu na uobličavanje identiteta i u širokim slojevima pučanstva.

Polazeći od Gustava Le Bona spomenuti kulturni antropolog Tullio-Altan nastoji svrnuti pozornost i na pojam *eposa*. U svojemu medievalnom nastanku *epos* se očituje kao pojava "dugoga trajanja" duboko ukorijenjena u povijesnoj memoriji nekoga naroda. U novovjekovnom se razdoblju, međutim, često pretvarao u politikantsku mitomaniju i manipuliranje masama.[16] Po Tulliu-Altanu u mnogih se europskih naroda veličanje vojnih vrlina, hrabrosti i snage povezuje s *eposom*, pa se povijesni događaji na kojima se on temelji ističu kao primjeri domoljublja.[17]

Uz *povijesnu memoriju* pretvorenu u *epos* na ustroj *identiteta* utječe - držim u još većoj mjeri - i *ethos*, imanentan međusobnim kolektivnim odnosima, pravilima i principima ophođenja, neizbježnim oblicima suživota i solidarnosti. Pojednostavljeno rečeno *epos* bi se mogao nazvati "nadustrojbenom", a *ethos* praktičnom odrednicom stvorenom povijesnim zbivanjima, običajima i potrebom zajedničkoga življenja.[18]

8. Valja još jednom upozoriti da dosadašnja arhivalna istraživanja upućuju na zaključak da *identitet* žiteljstva na hrvatskom etničkome prostoru u ranome novovjekovlju ne predstavlja *nacionalni* već *etnokulturni identitet*. Kompleksna slojevitost, etnokulturna i *mentalna* različitost hrvatskoga društva između XV. i XVIII. stoljeća navodi na pomisao da sumu čimbenika koji čine *identitet* manjih i većih skupina, pa i svega žiteljstva, valja izražavati pluralnim oblicima. U tom razdoblju ne postoji hrvatski *identitet*, postoje jedino hrvatski *identiteti*. Svaki povijesni identitet, pa i *hrvatski*, i nije drugo doli suma osebujnih dubokih otiska prošlosti u političkome tkivu, kulturnome patrimoniju i kolektivnoj memoriji.

Začeci *identitetâ* na hrvatskom etničkom prostiranju, njihove povijesne evolucije i preobrazbe kompleksna su tema za koju nedostaju arhivska i knjižna istraživanja, ali i prikladni istraživački modeli. Kada budu načinjene, prethodne će studije o povijesti

13) Tullio-Altan, n. dj., 143.

14) Usp. Eric J. Hobsbawm – Terence Ranger, *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983. Talijanski prijevod *L'invenzione della tradizione*, Torino 1987. (drugo izdanje 1994.).

15) Držim da nije suvišno pripomenuti da je mitomanska matrica, izvedena iz "*izmišljanja tradicije*", u suvremenom dobu poprimila negativno obilježje, posebice u zatoričkim totalitarističkim režimima XX. stoljeća.

16) Gustave Le Bon, *La psicologia delle folle*, Milano 1980. (talijanski prijevod).

17) Tullio-Altan, n. dj., 146.

18) Isto, 48.

hrvatskih *identitetâ* i nastojanja njihova unificiranja neizbježno biti multidisciplinarne i interdisciplinarne.

9. Od konca XV. stoljeća cijeli je hrvatski etnički prostor bio poprištem dramatičnih promjena. Nutarnje prilike bile su nabijene mnogobrojnim političkim napetostima, otvarale su se točke novih kriza koje će sve više razarati društveno i gospodarsko tkivo dotadašnjih ustroja. Napose je teška i bremenita bila situacija na njegovim rubnim dijelovima koji su se našli na udaru moćnih političkih i vojnih sila u ekspanziji – Osmanlija na istoku i Venecije i Austrije na zapadu.

Najteže posljednice izazvala su osmanlijska prodiranja nakon kojih su uslijedila pojačana migracijska pomicanja hrvatskog etnosa i nastavljene njegove kontinuirane seobe prema zapadu i sjeverozapadu uz istodobna useljivanja koja su najčešće korijenito mijenjala nekadašnji etnički, vjerski, kulturni pa i "mentalni" identitet na tim prostorima. Selidbene struje označavaju smjerove kretanja pojedinih većih ili manjih skupina, katkad tek ponekih obiteljskih nukleusa ili pojedinaca, ali isto tako označavaju i "kretanje" *identiteta*. Istraživanje hrvatskog etničkoga prostora pokazuje kako migracije slabe tradicionalnu opstojnost *identiteta* na nekome području, katkad pridonose i njegovom iskorijenjivanju, ujedno prenose *identitete* u mjesta seoba gdje se *stari identiteti* susreću s novima, prolaze fazama akulturacije i asimilacije da bi se pretvorili u *identitete* novih i drukčijih odrednica.

Na mijene i preobrazbe identiteta utječu i unutarnje prilike, političke, gospodarske i društvene napetosti, prijepori i sukobi, posebice u doba ratova i stradanja. U Istri se to zbivalo u doba rata Cambraiske lige u prva tri desetljeća XVI. stoljeća, napose pak u potresnim zbivanjima tijekom Uskočkoga rata godine 1615.- 1617. [1618.]. Tada znakom identiteta i nije bio jezik, etnička pripadnost, čak ni zajednički teritorij prebivanja sa siromašnom i škrtom zemljom jednoga maloga poluotoka! Osjećaj identiteta sveden je na pripadnost zajedničkom "*banderiju*", na poštivanje i poistovjećivanje sa *signumom* političkih vlasti – one Republike sv. Marka i one Kuće Austrije. Znakovi *identiteta* u ovome su slučaju mletački *krilati lav* i habsburški *dvoglavi orao*. Etnički istovjetno žiteljstvo na uskoj istarskoj granici živi nekoliko stoljeća razdvojeno *banderijskim identitetima*: hrvatski *etnos* na mletačkome dijelu naziva se *Benečanima* ili *Marcolinima*, a hrvatski *etnos* na austrijskome području *Kraljevcima* ili *Arciducalima*.[19]

Drukčiji se zaključak može izvesti iz opisa stradanja sjevernoistarskog i furlanskoga stanovništva za turskih prodora u XV. stoljeću. Primjeri spomenuti u povijesnim vrelima pokazuju da *identitet* nije samo osjećaj etnokulturne pripadnosti već i osebujno zaštitničko utočište. Kada se – kako piše Jacopo da Porcia, da spomenem samo jednog od mnogobrojnih kroničara ovih surovih nasrtaja na ljude i njihovu imovinu – "posvuda događaju pokolji djece i žena, paleži, otimačine, čuju zapomaganja, jecaji i krici" (*magna undique caedes puerorum ac mulierum, ignes, rapina, clamor, gemitus et ululatus*), pripadnost skupini postaje uvjet gole opstojnosti.[20] Ovi bi primjeri mogli poslužiti za proučavanje još jedne karakteristične pojave: (su)život u krugu novog identiteta zahtijeva potpuno potčinjavanje i mentalnu *asimilaciju*, traži konačni prekid s normama nekadašnjeg identiteta i distanciju prema nekadašnjoj društvenoj skupini. Naime, već su suvremenici znali da "Turci" koji su desetljećima napadali žiteljstvo na sjeveru Istre, u slovenskim i furlanskim pokrajinama nisu bili daleki "Azijci" već islamizirani seljaci Bosne, Hercegovine i Like. To nisu bile

19) Usp. Miroslav Bertoša, *Jedna zemlja, jedan rat: Istra 1615.-1618.*, Pula 1986., 96-99 i passim.

20) Roberto Tirelli, *1499 corsero li Turchi la Patria: le incursioni dei Turchi in Friuli*, Pordenone 1998., 112-113; 144 i passim.

akindžijske prethodnice u *svetome Muhamedovome ratu* već postrojbeni oblik zajedničkog okupljanja siromašnih muslimanskih seljaka kojima je propala ljetina i koji su poduzimanjem pljačkaških prodora dolazili do zaliha hrane i stoke za zimu (usputno otete Istrane i Furlane prodavali su kao roblje). Od osjećaja davne zajedničke kršćanske pripadnosti i nije ostao trag.[21]

Hrvatsko je rano novovjekovlje ispunjeno sukobima, ratovima, kretanjima ljudi i promjenama vlasti...Te su perturbacije uvjetovale svekolike političke, gospodarske, etničke i kulturne promjene, pa i modifikacije identiteta velikih i manjih skupina. Valja govoriti o identitetima u pluralu. Teško se može utvrditi postojanje zajedničkog identiteta na cijelome hrvatskom etničkom prostoru.

10. Migracijska pomicanja hrvatskog etnosa, njegove velike seobe prema zapadu i sjeverozapadu, uz istodobno useljivanje novog elementa, najčešće je i u prostoru iseljivanja i u prostoru doseljivanja korijenito mijenjao nekadašnji etnički, vjerski, kulturni pa i «mentalni» identitet. Povijest identiteta, obuhvaća njegove mijene, varijacije, transformacije, prilagodbe ..., proučavanje procesa akulturacije, inkulturacije, asimilacije.

Migracije predstavljaju iznimno važan čimbenik identiteta, jer su hrvatsko ime i hrvatsku etnokulturnu svijest prenosile iz žarišta na periferiju i time pridonosile njezinu kontinuitetu. Katkada su tijekom vremena, pod negativnim utjecajima drukčije sredine, slabili novi poticaji - jednako kod hrvatskih starosjeditelja kojima su preneseni kao i kod došljaka donositelja - no sve do druge polovice XIX. stoljeća njihov trag, osim iznimno, nije nestajao.

Svijest o hrvatskom podrijetlu i etnokulturnome pripadanju, unatoč negativnom ozračju, najčešće je opstojala kao usporena dimenzija etnokulture. Katkada je poprimala obilježje «etnomita», kasnije «političkog mita», dakle oblik «nehistoriografske» kategorije. No, oba ta mita često postaju dijelom povijesti, pa povjesničar tada «faktografsku neistinu» mora proučavati kao povijesnu *činjenicu*! U zapletenim, prijelomnim i potresnim zbivanjima ranoga srednjovjekovlja hrvatski je *identitet* proživljavao osebujnu povijest koja je mnoge odrednice i sastavnice unijela i u današnji politički *kolektivni imaginarij*.

11. Napose je nužno upozoriti da kulturni identitet predstavlja zbroj raznih oblika ophođenja koji dopušta nekoj grupi da se međusobno prepoznaje u osobnoj izvornosti, ali i koji drugi prepoznaju kao njima različit. Kulturni identitet pruža realnu sliku o nekoj skupini i stvara u njoj osjećaj povezanosti s poviješću koju je proživjela i kolektivnu sudbinu koju doživljava.

Migracije u tu sliku skupine u povijesnome trajanju unose velike promjene. Migracije nisu samo seobe ljudi, premiještanje manjih ili većih skupina iz jednog u drugo područje, već znače i osebujnu seobu *kolektivne* i *individualne* svijesti, «*mentaliteta*», pa i *identiteta*.

Navest ću nekoliko primjera koje bismo mogli ocijeniti povijesno znakovitim i kulturno-antropološki paradigmatičnim.

Prvi se slučaj odnosi na Franju Glavinića (1585-1652), znamenita franjevca, književnika i povjesničara. U svojem životopisu Glavinić spominje kako je pred turskom najezdom njegova obitelj (plemićkoga roda) iz Glamoča u Bosni godine 1585. pobjegla u Istru, u malo selo Kanfanar.[22] Franjo Glavinić tada još i nije bio rođen, a o svojemu "putu" doslovce veli da je "*u boczih kripostnim naçinom iz Glamoça Boßanßkoga kralyeßtua grada ßtatij prid ßilnikom, za veru Catholiçanßku obdarsati, prenessen u Istryu*", [23] tj. od Glamoča do

21) Tirelli, n. dj., 33.

22) O tome usp. Krešimir Filić, *Franjo Glavinić, hrvatski kulturni pregalac XVII. stoljeća*, Bogoslovska smotra XLIII., 4, Zagreb 1973., 432 i dalje.

23) *Czvit Szvetih To yest sivot szvetih [...]. Pò O. F. Franciscv Glavinichv Istrianinv*, Venetiis 1628., f. b 2(v).

Istre prenijela ga je trudna majka, pa na njega nije moglo ništa utjecati iz vanjskoga svijeta. Kada je u Kanfanaru ugledao svjetlo dana, Glavinić se rodio u hrvatskoj ikavskoj obitelji, no rastao je u istarskoj sredini i u njoj (kasnije i na studiju u Cremoni, Piacenzi i Bologni, za službovanja u Rijeci itd.) stjecao znanja i saznanja o svijetu. Premda je boravio i u stranome svijetu, obnašao službu provincijala Bosne Srebrene i trsatskoga gvardijana, pisao na latinskom i talijanskome jeziku, s razlogom se može pretpostaviti da se Glavinić osjećao *Istraninom* (na koricama svoje knjige *Czvit Szvetich* godine 1628. potpisao se kao *Istrianin*). Kao zreo čovjek, jedan od velikih istarskih duhova, ali i važna ličnost sveukupne hrvatske kulture, Franjo Glavinić cijeloga će života ostati svjestan istarske multikulturne stvarnosti, ali i kontinuiteta njezina etnokulturnog *identiteta*. U *Czvitu* Glavinić piše da pripada narodu *Vgarßkog i Boßanßkog Kralyeßtva* koji mnogi nazivaju "Savincima" jer su "podložni različitoj gospodi"[24], dok ih drugi zovu "Sklavoni ili Sćavoni" (*Sclauoni ili Schauoni*). Novu uporabnu inačicu "Slavini" i njezinu "etimologiju", "*epos*" i "*povijesnu memoriju*" Glavinić je ovako protumačio: "*A oni çineße zuati Szlauni, radi ßtarine ku uzdersahu, vitestua ka uçinihu, veru Catholiçanßku ku priahu, zauetno uzdersahu, i vernoßt vazda, ku ßuoyoy Goßpodi ukazahu.*"[25] Iako je postao učena i značajna ličnost nikada nije zaboravio da je ponikao iz istarskoga hrvatskoga kruga i da je njegova obitelj za velikih migracija donijela u mletačko trgovište Kanfanar ne samo dio imovine i stoke već i svoj glamočki / bosanski "*hrvatski identitet*". Kasnije će, u knjigama na hrvatskom i talijanskome jeziku, Glavinić spominjati "svoj slavenski ili hrvatski narod" (*mia natione Slava, overo Croata*)[26] i ustrajati u saznanju da pripada «*hrvatskome narodu*» (*Buduchi dakle i ya od reçenoga izniknul naroda*).[27] A uz tu je tvrdnju u *Czvitu Szvetih* odlučno dodao: «*i ne sramujem se*» (*i neßramuyemße*).[28]

Valja pretpostaviti da je Glavinić svoj neprijeporni "*hrvatski identitet*" izgradio u doticajima s istarskim Talijanima, pripadnicima venetskoga kulturnoga kruga, čijega je identiteta očito bio svjestan. Glavinić među *Istranima* razlikuje one hrvatskog i one talijanskoga jezika. Zbog tih potonjih godine 1642. preveo je na talijanski svoje nabožno djelo *Zuitlost Dusse verne* (tiskano u Veneciji 1632.) pod naslovom *Confessionario Cattolico diviso in tre parti*. U predgovoru naslovljenom *Pobožnome čitatelju* (*Al Pio Lettore*) Glavinić piše: "A jer se u ovim našim primorskim krajevima u raznim odličnim službama nalaze mnogi Talijani, kojima je teško naučiti slovinski jezik, zatražili su da spomenuti *Ispovjednik* prevedem na talijanski jezik, kojim uz to vladaju i moji Istrani."[29] "*Kripostnim naçinom*" prenesen iz dalekoga Glamoča, hrvatskoga grada žive povijesne memorije o "*Boßanskom Kralyeßtvu*", ojačan u hrvatskom obiteljskom ozračju istarskoga trgovišta Kanfanara i zauvijek očuvan u talijanskome kulturnome krugu / krugu *učene kulture* u kojemu se našao, *hrvatski identitet* Franje Glavinića predstavlja rijetko zabilježenu i dokumentiranu, no neprijeporno paradigmatičnu povijesnu pojavu.

Ostaju nedovoljno jasno izraženi *"idenitiiteti"* skupina i pojedinaca o kojima se očuvao spomen u arhivskim vrelima: tko su *Jurius Sclavus*, *Volcus Sclavus*, *Blasius condam*

24) Na i. mj. U tekstu doslovce stoji: "*A buduchi [...] razliçitoy Goßpodi podlosni zato zovuße Szauinczi.*"

25) Na i. mj.

26) Francesco Glavinich, *Confessionario Cattolico diviso in tre parti*, Udine 1642., 9.

27) Glavinich, *Czvit Szvetih*, n. dj., f. b 2(v).

28) Na i. mj. Usp. također članak Miroslava Bertoše, *Naseljivanje i etnička struktura Glavinićeva istarskog zavičaja (XVI.-XVII. stoljeće)*.

29) Glavinich, *Confessionario*, n. dj., 9.

Vidogne, Andrea de Modrussa, Johannes de Corbavia, Luca de Jadera, Rade dictus Turco, Zuane Bosgnaco, Gregorio Murlaco ..., tko *domina Dobra, Draga Sclava, Agnia de Vinodol*, tko *Babba Marizza* koja se u drugoj polovici XVI. stoljeća iz zadarskoga zaleđa doselila u istarski kaštel Dvigrad...?[30] Kakav je identitet, primjerice, donio u Istru dobjeglica «*Rade dictus Turco*»? Kakvu su svijest o sebi i samosvijest o skupini kojoj su pripadali nastojali zadržati i nakon dolaska u Istru? Neka arhivska vrela svjedoče o velikoj razlici u javnom izražavanju "*identiteta*", primjerice onih pojedinaca, obiteljskih i manjih skupina koje su prebjegle u Istru spašavajući gole živote i koje su se nastojale što prije stopiti s novom sredinom, od onih koje su se u velikome broju, usto još i gospodarski snažne i neovisne, kompaktno naseljivale u napuštenim ili novoizgrađenim selima, ili pak onih, poput risanskih hajduka, koji su za kratkoga boravka u Istri (1671.-1675.) bahato tražili povlastice i društveni "status" koji im formalno-pravno nije mogao pripasti i koji i nisu uživali mletački podanici.[31]

U ovim su primjerima rukom pisara XVI. i XVII. stoljeća zabilježeni dramatični trenuci u životu ovih ljudi .... Bio je to tranzicijski trenutak njihova identiteta, pa povjesničaru ne preostaje drugo doli pratiti evoluciju njihove početne etnokulturne svijesti, vjere i identiteta prema novim mijenama i preobrazbama. U istarskoj su sredini opstojali u hrvatskome kulturnome krugu ili prelazili u venetski / talijanski. No u oba se kulturna kruga, u dugome povijesnome trajanju može uočiti razlika između identiteta u prožimanju i suživotu i dramatično sukobljenih identiteta. Neke skupine hrvatskog etnosa neizbježno su morale platiti dug mehanizmima asimilacije, napose u rubnim područjima gdje su se našle u doticaju s dominantnim političkim, gospodarskim, jezičnim i mentalnim utjecajima drugih državnih cjelina i etnosa. U tim jakim talioničnim lončićima nerijetko se gubio i hrvatski identitet.[32]

12. U hrvatskoj su historiografiji ostale otvorene mnoge važne teme i problemi znanstvenog istraživanja hrvatskih identiteta. Primjerice proučavanje identiteta pripadnika pučke / oralne kulture, kulture nepismenih u kojoj je ta kategorija napose otporna i sporo promjenljiva, kao i onih učene / pisane kulture. Te pojave izlaze izvan razdoblja ranoga novovjekovlja, premda XVI., XVII. i XVIII. stoljeće - ne samo u hrvatskoj već i europskoj historiografiji uopće - predstavlja privilegirano doba kulturno-antropoloških proučavanja. Premda odvojene i različitih pristupa i pogleda na stvarnost, premda često suprotnih i sukobljenih «mentalnih» *imaginarija*, obje se kulture – i pučka i učena - međusobno prožimaju i slijede tijek osebujne akulturacije. U tome su se ozračju mijenjali i identiteti.[33]

Odnos *središta* i *periferije* – svojstven ranome novovjekovlju - također utječe na procese

30) Miroslav Bertoša, *Istarsko vrijeme prošlo,* Pula 1978.,111-123; isti, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće),* Pula 1995., 155-179.

31) Detaljnije o tome raspravlja M. Bertoša, *Istra: Doba Venecije,* n. dj., 180-244 i passim.

32) O tome usp. Miroslav Bertoša, *Etos i etnos zavičaja,* Pula-Rijeka 1985., 33-101; 177-253; isti, *Migracije i antagonističke grupe: Starosjedioci i doseljenici između sukoba i suživota,* Jugoslovenski istorijski časopis XXIII., br. 3-4, Beograd 1988., 7-26; isti, *I "travagli" di una convivenza difficile: "habitanti vecchi" e "habitanti novi" nell'Istria veneta dal XVI al XVIII secolo, Popoli e culture in Istria: interazioni e scambi.* Atti del Convegno di Muggia, 20-21 novembre 1987, Trieste 1989., 25-35; isti, *Istarski pabirci o kolonizaciji, etnocentrizmu, integraciji i dezintegraciji (XVI.-XVIII. stoljeće),* Gazophylacium – Časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku I., br. 3-4, Zagreb 1994., 195-202; isti, *Hrvatski etnički element u Koparskom primorju u doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće),* u zborniku *Hrvati u Sloveniji,* Zagreb 1997., 29-43.

33) "Klasičnu" studiju o postupnom prodiranju ideja učene kulture u pučku kulturu i preobrzba "pučke kozmogonije", na primjeru mlinara Menocchija iz XVI. stoljeća, napisao je Carlo Ginzburg, *Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500,* Torino 1976. Hrvatski prijevod – *Sir i crvi: Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća* - izašao je u Zagrebu 1989. Usp. također i izvorni zapisnik s uvodom i komentarom koji je priredio Andrea Del Col, *Domenico Scandella detto Menocchio: I processi dell' Inquisizione (1583-1599),* Pordenone 1990.

formiranja identiteta. Pri tom se pojam *središta* može poistovjetiti, primjerice, s gradom, *kaštelom, trgovištem, burgom*, čak i *selom,*[34] dok se pod *periferijom* razumije područje pod njihovom upravom. *Središte* može biti i *biskupija*, a *periferija* područje njezine *jurisdikcije*. Analogno tome i *župa* može biti *središte*, a okolna sela i zaseoci – *periferija*. Svako *središte* teži dominaciji nad *periferijom*, pa u prvome prevladavaju *centripetalna*, a u drugome *centrifugalna* nastojanja. Identitet *središta* različit je od onog koji se razvija u skupinama na *periferiji*.[35]

13. Teze o hrvatskom identitetu mogu se, dakle, istraživati i tumačiti u širokome rasponu: od njihove opstojnosti unutar zatvorenih hrvatskih etničkih skupina bez povezanosti s ostalim dijelovimna etnosa, do opstojnosti hrvatskih identiteta unutar tuđih političkih sustava.

Iako neprijeporno nazočan na hrvatskom etničkome prostoru, hrvatski identitet nije mogao biti utjelovljen u zajedničku državu. "Ujediniteljska" se sastavnica, doduše, nazire i u ranome novovjekovlju u kojemu su famozni "ostaci ostataka" predstavljali jedini kakav-takav segment državno-pravnog identiteta i kontinuiteta hrvatske opstojnosti, no hrvatski se identitet napose ogleda u etnokulturnom i političkom *imaginariju* i to pod plaštem drugih država. Nije, dakle, bio samo promičbenim identitetom koji čuva kontinuitet stoljetne opstojnosti, već se pojavljuje i kao "podanički idenititet" unutar drugih / *tuđih* državnih sustava.

Hrvatski je identitet opstojao i – kako je glasila ideološka formula koja se u Veneciji lijepila za duždevo ime – "pod presretnim zaštitničkim krilima Prejasnoga Dužda" (*sotto le felicissime ali del Serenissimo Doge*).[36] Nadalje, hrvatski je identitet opstojao i kada se klicalo "našem kralju" (dinastije Habsburg) koji se doista i doživljavao i kao "kralj Hrvata". No, istodobno je u hrvatskome etnokulturnome biću opstojao i "regalni kult" nekadašnjih "kraljeva narodne krvi". Tome posljednjemu povijesnome fenomenu valja pridati iznimnu važnost, u prvome radu zato što je "kult hrvatskih kraljeva" u ranome novovjekovlju predstavljao dio "mentaliteta" i identifikacijske svijesti hrvatskog etnosa.

Tako se "hrvatski slučaj", povijesni fenomen "hrvatskog identiteta", može poistovjetiti s *trendom* europske i svjetske historiografije sociološko-kulturno-antropološkog usmjerenja koji unazad nekoliko desetljeća proučava europske regalne kultove. Neizbježno je pri tom povezati teze Ernsta Hartwiga Kantorowicza (1895.-1964.) o *vječnoj kraljevskoj dignitas* i *dvostrukome kraljevskome tijelu* koje *ne umire nikad*.[37] Polazeći od ranonovovjekovne simbolične predstave vladara kao oličenja starogrčkoga *christomimetes*, odnosno ljudske i božanske prirode Isusa Krista, Kantorowicz je još davne god. 1957. (u američkom izadnju svoje studije) prema analogiji ili antonomaziji obrazložio tezu o *dva kraljeva tijela* – onome ljudskom, fragilnom i prolaznom i onome političkom koje je vječno i koje ne umire nikad.

---

34) Upravna podjela istarskoga područja pod vlašću Venecije sastojala se od gradova (*città*), kaštela (*castelli*), trgovišta (*terre*) i selâ (*ville*) i njihova područja. Postojali su i privatni feudi.

35) Usp. Giorgio Calcagno (a cura di), *Identità degli italiani*, Bari 1998. Prilog Jacquesa Le Goffa, *Centro-periferia*, str. 43-47.

36) Tako, posebice u drugoj polovici XVIII. stoljeća, najčešće završavaju pisma, poruke i izvješća (*dispacci* i *relazioni*) rektora iz Istre i Dalmacije vladi u Mletke.

37) O tome su problemu dosad napisani mnogobrojni tomovi knjiga. Usp. Ernst Kantorowicz, *I due corpi del Re. L'idea di regalità nella teologia politica medievale*, Torino 1989. (talijansko izdanje; izvornik je objavljen još 1957. na engleskome jeziku); Ralph E. Giescy, *Le roi ne meurt jamais: Les obseqes royales dans la France de la Renaissance*, Paris 1987. (francusko izdanje s predgovorom Françoisa Fureta); isti, *Cérémonial et puissance souveraine: France, XVe – XVII e siecles*, Paris 1987.; Yves-Marie Bercé, *Il re nascosto: Miti politici popolari nell'Europa moderna*, Torino 1996.

Historiografska teza o kraljevskome *političkome tijelu,* koju je u svojoj dubinskoj analitičkoj studiji domislio i temeljito obrazložio E. H. Kantorowicz, a zatim je produbili njegovi učenici, neprijeporno je tako bogata i višedimenzionalna da bi mogla postati jednom od vrlo važnih odrednica za konstruiranje modela proučavanja hrvatskog identiteta XVI., XVII. i XVIII. stoljeća. Sociološka i kulturno-antropološka analiza tim je radovima otvorila stranicu osebujne *političke teologije.* Kantorowiczeve je postavke još detaljnije obradio i proširio spomenuti engleski povjesničar i kulturni antropolog Ralph E. Giesey u djelu *Kralj ne umire nikad: svečani kraljevski pogrebi u renesansnoj Francuskoj.* I Jean-Marie Apostolidés u studiji posvećenoj Louisu XIV. također razlikuje kraljevo "*političko tijelo*" od "*prirodnoga tijela*", njegovo "*privatno tijelo*" od "*simboličnoga tijela*", fizičko ili "*stvarno tijelo*" od političkog "*imaginarnoga tijela*".[38]

Postojanje regalne *Dignitas perpetua* veliko je otkriće za povijest mentaliteta i političkog identiteta u ranonovovjekovnoj Francuskoj i Engleskoj. Analiza toga rituala neprijeporno bi pokazala njezinu nazočnost u Hrvatskoj i hrvatskim "ostacima ostataka" XVI., XVII. i XVIII. stoljeća. Upravo je imaginarij o neumrlome *političkome tijelu* hrvatskih vladara pridonosio kontinuitetu hrvatskih identiteta i nastojanju da se održe preostali dijelovi "Hrvatskoga kraljevstva", a zatim i uskrsnu u svojoj cjelovitosti. Kačićevski i vitezovićevski imaginariji o "oživljeloj Hrvatskoj" doimaju su kao dijelovi kantorowiczevskih temeljitih objašnjenja regalnog pogrebnog usklika: *Le roi est mort, vive le roi*! i teze o "*dva kraljeva tijela*".

Ako bismo modernom optikom čitali i analizirali Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskog,* Vitezovićev spis *Croatia rediviva,* pa i mnoga druga djela nastala u pojedinim hrvatskim pokrajinama u XVII. i XVIII. stoljeću, nedvojbeno bismo potvrdili Kantorowiczove i Gieseyeve teze. Usporedbe kulturno-antropoloških i političko-sociološkim analiza zapadnoeuropskih regalnih *dignitas perpetua* s hrvatskim primjerima pokazuju da je i "političko tijelo" hrvatskih kraljeva u tijeku cijeloga ranoga novovjekovlja bilo dijelom identiteta hrvatskog etnosa.

14. Iskusni proučavatelji identiteta (najbliži su mi talijanski primjeri) u širokoj interdisciplinarnoj i multidisciplinarnoj lepezi nastoje baciti što više svjetla na usitnjeni mozaik duhovnog i materijalnog nasljeđa, ali i samoniklih, pa i konstruiranih *imaginarija* po kojima se pripadnici talijanskog *etnosa* međusobno prepoznaju i po kojima su i drugim narodima prepoznatljivi. U posljednjem je desetljeću objelodanjeno niz knjiga u kojima stručnjaci pokušavaju ne samo opisati nego i "popisati" identitete, sročiti osebujni "rječnik identiteta",[39] individualizirati i izrijekom nanizati stoljetne sastavnice *povijesne memorije, etnosa, etosa* i *eposa* ... Posebno mjesto pripalo je onim događajima, ljudima, umjetničkim, tehničkim i gospodarskim dostignućima koji su nakon ujedinjenja Italije postali simboli nacije i države ...

Na stranicama tih izdanja opisuju se povijesna zbivanja i društvena kretanja u kojima se stvarao talijanski identitet, navode se povijesne ličnosti čije je djelo pridonijelo uobličavanju identiteta, apeninski se prostor, ali i svaki njegov dio, doživljava kao osebujni postojbina identiteta, svakodnevni život, uporabni predmeti, pučki duh, izražavanje vjere i praznovjerja, riječi, geste i ophođenje ... također su izvorišta posebnih identiteta; tome

38) Jean-Marie Apostolidès, *Le roi-machine: Spectacle et politique au temps de Louis XIV.,* Paris 1981., 13, 131, 138, 153, 156-157.

39) *L'identità degli italiani,* n. dj., passim. "Rječnik identiteta" donosi ove natuknice: *Arte de arrangiarsi, Caffè, Calcio, Campanilismo, Centro-periferia, Ciao, Dialetti, Dolce vita, Feste, Machiavellismo, Made in Italy, Mafioso, Mamma, Pinocchio, Pizza, Polentone / terrone, Tricolore* itd.

valja dodati kulturne vrijednosti, mnogobrojna "mjesta memorije"[40] *koja pojačavaju simbolični naboj identiteta. Primjerice, prva knjiga serije* L'Identità italiana *zamišljena od tridesetak svezaka od kojih je svaki posvećen nekoj ličnosti, pojavi, instituciji, stranci ili pokretu, zemljopisnom području, političkom imaginariju ... čvrsto utkanom u "identitet" Talijana. Na popisu (ujedno su to i naslovi pojedinih knjiga) nalaze se* Giordano Bruno, Giuseppe Verdi, Camillo Cavour, Mussolini, *biciklisti* Coppi e Bartali, *pjevačica* Mina ..., Loreto *("najstarije svetište na poluotoku pod izravnom jurisdikcijom Sv. Stolice, gotovo sažetak katoličke Italije, katoličanstva kao domašaja talijanskog identiteta"),*[41] *turistička* jadranska rivijera, mletački Arsenal, Autostrada del Sole..., *automobil* mirafiori, radnici-nadničari ("i braccianti"), monarhija, komunisti, Katolička akcija ("Azione cattolica"), pasta *i* pizza, "mamma", klasični licej, oltar domovine ... *Popis identiteta doista je neicrpan!*[42]

U tom se domišljajnom ozračju doima modernim, gotovo poput prethodnice, Vitezovićevo razmatranje u uvodu djela *Oživljena Hrvatska* (tiskana u Zagrebu 1700.), koje je smatrao najavom "*opširnoga tumačenja imena, bogova, svetaca, grbova, ratova, djela, uresa, dobara, kraljevstava, kraljeva, zakona, kruna, prijestolnica, uz to još i rijeka, planina, širokih polja, građevina, žitelja, bogatstava, dobra i zla, koja je veliki Bog nekoć i danas podao zemlji Hrvata*".[43] .

Vitezovićev tekst doista predstavlja paradigmatični popis *odrednica hrvatskog identiteta koje su prerasle autorovo doba i - unatoč korijenito promijenjenih prilika u idućih tristo godina – stigle do konca XX. stoljeća kao politički* imaginarij *i nacionalni* epos. *Vitezovićevo konstruiranje* oživjele Hrvatske *u biti predstavlja pokušaj konstruiranja hrvatskih identiteta od srednjovjekovlja do početka XVIII. stoljeća, ali i dalekosežnu i vidovitu najavu njihove buduće evolucije.*

15. Kakav bi istraživateljski model trebao slijediti hrvatski povjesničar, proučavatelj *identiteta* ranoga novovjekovlja? Našoj historiografiji nedostaju prethodna istraživanja i posebna djela, pa su u ovome trenutku neostvarive temeljitije sinteze. Držim da bi valjalo slijediti dvostruke kolosjeke istosmjernoga puta: jednim trakom proučavati hrvatsko višejezično književno i uopće pisano nasljeđe i novom optikom čitati arhivsku građu, drugim trakom slijediti iskustva, dostignuća i modele ostalih europskih povijesnih znanosti, ali i pokušati izaći iz tradicionalističkih okvira. U nas još nije moguće napisati onako opsežnu i kompleksnu studiju kakvu je, barem polovično u odnosu na prvotnu namjeru, ostvario povjesničar Fernand Braudel u nedovršenome rukopisu pod naslovom *Identitet Francuske.*[44] No, znakovito je da se na Braudelovu trotomnu knjigu, nepunu godinu nakon

40) *I luoghi della memoria: Simboli e miti dell'Italia unita* (a cura di Mario Isnenghi), Roma-Bari 1996.-1997. (dosad su objavljena tri nenumerirana sveska). To opsežno djelo od 1.730 stranica donosi svojevrsnu "listu identiteta" svojstvenih za Italiju nakon ujedinjenja. Osim "identiteta" spomenutih u bilješci 39 naveden je još velik broj primjera. Iako je kolektivno djelo talijanskih stručnjaka na čelu s M. Isnenghijem očito nastalo pod utjecajem sličnoga francuskoga znanstvenoga pothvata, štoviše preuzima i sam naslov originala objelodanjena u Gallimardovoj seriji *Les lieux de mémoire (sous la direction de Pierre Nora),* Paris 1984. i dalje, u Laterzinu se izdanju to uopće ne spominje!

41) Lucetta Scaraffia, *Loreto,* Bologna 1998., 3. Za autoricu je Loreto "più antico santuario della penisola sotto la diretta giurisdizione della Santa Sede, quasi un riassunto dell'Italia cattolica, del cattolicesimo come tratto identitario dell'Italia".

42) Usp. Ernesto Galli della Loggia, *L'identita italiana,* Bologna 1998. To je prva knjiga zamišljene serije od tridesetak naslova (neki su navedeni u tekstu iznad ove bilješke).

43) [Pavao Ritter] Vitezović, *Oživljena Hrvatska* (prevela i priredila Zrinka Blažević), Zagreb 1997., [str. 71].

44) Fernand Braudel, *L'identité de la France. I.: Espace et Histoire; II.: Les hommes et les choses,* Paris 1986. (između 1986. i 1988. izašao je i talijanski prijevod.)

njezina tiskanja, osvrnula Mirjana Gross i ustvrdila da "*njegovo djelo sugerira mnoštvo pitanja koja bi se mogla istraživati i na području Hrvatske a uglavnom još nisu uočena*". Usto je dodala: "*Zato čovjek ipak ne mora prihvatiti njegove modele i interpretacije u cjelini.*"[45] Zanimljive "*modele*", uporabive i za proučavanje hrvatskih identiteta, sadrži i davna studija Luciena Febvrea o Rajni, njezinoj povijesti, mitovima i stvarnosti.[46]

Prije negoli se Hrvatska počne baviti "*europskim kulturnim identitetom*",[47] neizbježnom opsesijom *schengenske Europe*, morat će znanstveno istražiti odrednice, sastavnice i silnice svojih identitetâ. Prvi se koraci već čine. U tjednima održavanja Kongresa hrvatskih povjesničara u knjižarskim se izlozima pojavilo nekoliko zanimljivih i poticajnih knjiga. Osim spomenutog znanstvenog eseja o identitetu Jordana Jelića, koristan je prilog dao Eduard Kale sažetim pregledom građe koja svjedoči, kako on pripominje, "*o hrvatskoj kulturnoj i političkoj samosvojnosti*". U njegovoj su knjizi nanizana najznačajnija djela, pisci, znanstvenici, povjesničari, jezičari i političari ..., čija su djela važna za proučavanje hrvatskog identiteta.[48] Iako namijenjen širem čitateljstvu, Kaleov prikaz predstavlja dobar nacrt za buduća istraživanja. Drukčije je koncipirana zbirka priloga pod naslovom *Etničnost i povijest* desetero povjesničara, sociologa i etnologa (Neven Budak, Emil Heršak, Nikola Dugandžija, Petar Korunić, Bruna Kuntić-Makvić, Ivo Rendić-Miočević, Nikša Stančić, Sandi Blagonić, Sanja Lazanin i Zoran Velagić).[49] U njihovim se prilozima prožimaju interdisciplinarne, teorijske i metodološke postavke, ogleda težnja za novim pristupima toj problematici. Razmatranjima povijesti identitetâ valja pridružiti i djelo Ive Žanića *Prevarena povijest*.[50] Premda se bavi suvremenim pitanjima Žanić istražuje daleke korijene identiteta i prati njihovo dugo trajanje.

16. Na koncu ovoga krokija želio bih dopisati i osobni dojam o Prvome kongresu hrvatskih povjesničara. Održan u metropoli u osjetljivom trenutku zatišja pred buru, u trenutku loma (pre)dugoga trajanja teško održivoga stanja, u trenutku naslućaja temeljitih, možda i korijenitih promjena ..., Kongres je nedvojbeno pokazao koliko je duboka znanstvena i profesionalna svijest i savjest hrvatskih povjesničara. Nitko od njih nije pokleknuo pred izazovima politike i kontroverznih strasti stranačkoga nesuglasja; ostali su dosljedni sljedbenici muze Klije!

45) Mirjana Gross, *Identitet Francuske, Historijski zbornik XL. (1)*, Zagreb 1987., 395. Cjelovit prikaz djela tiskan je od 385. do 395. stranice.

46) Lucien Febvre, *Le Rhin: Histoire, mythes et réalités*, Paris 1935. Posljednje francusko izdanje iz 1997. s predgovorom Petera Schöttlera integralno je prevedeno na talijanski (Ed. Donzelli, Roma 1998.). Rimski je nakladnik u posebnim knjigama tiskao i Febvreova predavanja o "časti i domovini" (na *College de France* 1945.-1946. i 1947.) i "*civilizacijskoj povijesti Europe*" (također na *College de France*, god. 1944.-1945.). Usp. Lucien Febvre, *Onore e patria*, Roma 1997.; isti, *L'Europa: Storia di una civilta*, Roma 1999.

47) Usp. zbornik priloga *Identita culturale europea: Idee, sentimenti, relazioni* (a cura di Luisa Passerini, Firenze 1998.

48) Usp. Eduard Kale, *Hrvatski kulturni identitet*, Osijek-Zagreb-Split 1999.

49) *Etničnost i povijest* (priredio Emil Heršak), Zagreb 1999. Riječ je o izlaganjima na okruglim stolovima Instituta za migracije i narodnosti i Hrvatskoga sociološkoga društva koja su već objelodanjena u posebnim edicijama – *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa* (priredili Ružica Čičak Chand i Josip Kumpes), Zagreb 1998. i *Kultura, etničnost, identitet* (priredila Jadranka Čačić Kumpes), Zagreb 1999.

50) Ivo Žanić, *Prevarena povijest: Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1990.-1995. godine*, Zagreb 1998.

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA LII
ZAGREB 1999.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LII, str.1-250, Zagreb 1999.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky